SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA IMLOVIY XATOLARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISHNING METODIK ASOSLARI

Nurmuxammatova Durdona Shokirjon qizi

Navoiy davlat universiteti, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Norova I.M.

Ilmiy rahbar, p.f.f.d. (PhD), katta o‘qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imloviy savodxonlikni shakllantirish, yozma nutq jarayonida uchraydigan imloviy xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning pedagogik hamda metodik asoslari yoritilgan. O‘quvchilarning yozuv malakasini rivojlantirishda imloviy xatolarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, ularni tasniflash, individual yondashuv asosida tuzatish va profilaktik mashqlar tizimini tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda imloviy xatolar ustida ishlashning samarali usullari, didaktik topshiriqlar va nazorat shakllari taklif etilgan. Maqolada o‘quvchilarning imloviy savodxonligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvning ahamiyati asoslab berilgan

Kalit so‘zlar

boshlang‘ich ta’lim, imloviy savodxonlik, imloviy xato, yozma nutq, imlo qoidalari, fonetik tahlil, grammatik bilim, diktant, mustaqil yozuv, metodik yondashuv, o‘z-o‘zini nazorat qilish.

Abstract

This article discusses the pedagogical and methodological foundations of developing spelling literacy among primary school pupils, identifying spelling errors in written assignments and finding effective ways to correct them. Particular attention is paid to determining the causes of spelling errors, classifying them, applying individual teaching approaches and organizing preventive exercises. The article also examines effective methods, didactic activities and assessment strategies for improving pupils' spelling skills. A methodological approach aimed at developing spelling literacy and strengthening independent writing skills in primary education is proposed.

Keywords

primary education, spelling literacy, spelling errors, written language, spelling rules, phonetic analysis, grammatical knowledge, dictation, independent writing, methodological approach, self-assessment.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarda savodxonlikning dastlabki ko‘nikmalari shakllanadigan, yozma va og‘zaki nutq rivojlanishining muhim poydevori yaratiladigan ta’lim davri hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o‘quvchilar tovush va harf munosabatini anglash, so‘zlarni to‘g‘ri yozish, gaplarni imlo qoidalariga muvofiq ifodalash hamda yozgan matnlarini tekshirish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirish, imloviy xatolarni kamaytirish va to‘g‘ri yozish malakasini mustahkamlash dolzarb metodik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki yozuv jarayonida yo‘l qo‘yiladigan xatolar faqat imlo qoidalarini bilmaslik bilan bog‘liq bo‘lmay, balki fonematik eshitish, tovushlarni farqlash, so‘z tarkibini anglash, grammatik bilimlar va diqqatning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan ham izohlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida uchraydigan imloviy xatolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularning sabablarini o‘rganish o‘qituvchidan tizimli metodik faoliyatni talab etadi. Bunda xatoni shunchaki tuzatish emas, balki o‘quvchining nima sababdan aynan shu xatoga yo‘l qo‘yganini aniqlash muhimdir. Chunki xatoning sababiga mos tashkil etilgan mashqlar o‘quvchida to‘g‘ri yozish malakasining shakllanishiga yordam beradi. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari yozma nutqning me’yoriy asosini tashkil etadi.[1] Shu sababli boshlang‘ich sinflarda imlo qoidalarini o‘rgatish jarayoni nazariy tushunchalarni yodlatish bilangina cheklanmasdan, ularni amaliy yozuv faoliyatida qo‘llashga yo‘naltirilishi zarur. Maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida uchraydigan imloviy xatolarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish va bartaraf etishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Imloviy savodxonlik shaxsning yozma nutqda til me’yorlariga amal qilishi, so‘z va qo‘shimchalarni to‘g‘ri yozishi, tinish belgilaridan o‘rinli foydalanishi hamda o‘z yozuvini nazorat qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang‘ich ta’limda imloviy savodxonlikni shakllantirish murakkab jarayon bo‘lib, u bir nechta o‘zaro bog‘liq

[1]O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qarori. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida.

ko‘nikmalarning rivojlanishini talab qiladi. Jumladan, o‘quvchi nutq tovushlarini farqlashi, tovush-harf munosabatini anglashi, so‘z tarkibini tahlil qilishi, grammatik shakllarni to‘g‘ri qo‘llashi va o‘z yozuvini tekshira olishi lozim. K. Qosimova va hammualliflarning ona tili o‘qitish metodikasiga oid qarashlarida savod o‘rgatish va yozuv ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonining izchilligi muhim metodik masala sifatida yoritilgan.[2]Bu yondashuvdan kelib chiqib, imloviy savodxonlikni rivojlantirishda o‘quvchining yosh xususiyatlari, til materialini o‘zlashtirish darajasi va amaliy mashqlarni bajarish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imloviy savodxonlik quyidagi tarkibiy jihatlarda namoyon bo‘ladi:

– fonetik savodxonlik – tovushlarni to‘g‘ri eshitish va farqlash;

– grafik savodxonlik – tovushlarni tegishli harflar bilan ifodalash;

– leksik savodxonlik – so‘zlarning ma’nosini anglash va to‘g‘ri yozish;

– grammatik savodxonlik – so‘z shakllari va qo‘shimchalarni me’yor asosida yozish;

– amaliy savodxonlik – imlo qoidalarini yozma nutqda qo‘llash;

– refleksiv savodxonlik – o‘z yozuvidagi xatolarni aniqlash va tuzatish.

Mazkur jihatlarning birgalikda rivojlanishi o‘quvchilarda mustahkam yozuv malakasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Imloviy xatolar o‘quvchining yozma nutqida tilning imlo me’yorlariga mos kelmaydigan holatlarning yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Ularni aniqlash va bartaraf etishda xatolarning ko‘rinishi bilan bir qatorda, kelib chiqish omillarini ham o‘rganish muhimdir. Boshlang‘ich sinflarda uchraydigan imloviy xatolarni metodik jihatdan quyidagi guruhlarga ajratish mumkin.

1. Tovush-harf munosabati bilan bog‘liq xatolar. Bunday xatolar o‘quvchining ayrim tovushlarni farqlash yoki ularni yozuvda to‘g‘ri ifodalash bilan bog‘liq qiyinchiliklari natijasida yuzaga keladi. Masalan, talaffuzi yaqin tovushlarni chalkashtirish, ayrim harflarni tushirib qoldirish yoki almashtirish.

[2]Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Nosir, 2009.

2. So‘z tarkibiga oid xatolar. O‘quvchilar so‘zning tarkibini to‘liq anglamasligi sababli ayrim tovush yoki harflarni tushirib qoldirishi, ortiqcha harf yozishi mumkin. Bunday holatlarda so‘zning tovush va bo‘g‘in tarkibini tahlil qilishga qaratilgan mashqlar muhim ahamiyatga ega.

3. Qo‘shimchalarni yozish bilan bog‘liq xatolar. So‘zlarga qo‘shimchalarni qo‘shishda ularning shakli va imlosini noto‘g‘ri qo‘llash holatlari kuzatiladi. Bunday xatolar ko‘pincha o‘quvchining so‘z tarkibi va grammatik shakllar haqidagi bilimlari yetarli darajada mustahkamlanmaganligi bilan bog‘liq bo‘ladi.[3]

4. Bosh harflarni qo‘llashdagi xatolar. Kishi ismlari, joy nomlari va gap boshida bosh harfdan foydalanish qoidalarini to‘liq o‘zlashtirmaslik natijasida yuzaga keladi.

5. So‘zlarni qo‘shib yoki ajratib yozishdagi xatolar. O‘quvchilar ayrim so‘z birikmalari va qo‘shma so‘zlarning yozilishida qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bunda so‘zlarning ma’nosi, grammatik xususiyati va imlo qoidalarini tushuntirish talab etiladi.

Imloviy xatolarning kelib chiqishiga quyidagi omillar ta’sir ko‘rsatishi mumkin:

– o‘quvchining fonematik eshitish va tovushlarni farqlash ko‘nikmalarining yetarli shakllanmaganligi;

– imlo qoidalarining mazmunini to‘liq anglamaslik;

– so‘z boyligining cheklanganligi;

– yozuv jarayonida diqqatning beqarorligi;

– muntazam yozma mashqlarning yetarli tashkil etilmasligi;

– o‘quvchining o‘z yozuvini tekshirish odati shakllanmaganligi;

– individual o‘rganish sur’atlarining hisobga olinmasligi.

Demak, imloviy xatolarni bartaraf etish uchun ularni faqat tashqi ko‘rinishiga qarab emas, balki yuzaga kelish sabablariga asoslangan holda tahlil qilish lozim. Imloviy xatolarni bartaraf etish jarayoni tizimli, izchil va o‘quvchilarning individual

[3]Ehri L. C. Learning to Read Words: Theory, Findings, and Issues // Scientific Studies of Reading. – 2005. – Vol. 9, No. 2. – P. 167–188.

xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi zarur. Bunda xatoni ko‘rsatish bilan cheklanmasdan, o‘quvchiga to‘g‘ri yozish usulini anglatish muhim ahamiyatga ega.

Tahliliy mashq metodi. O‘quvchilarga imloviy jihatdan to‘g‘ri va noto‘g‘ri yozilgan so‘zlar taqdim etiladi. Ular so‘zlarni taqqoslaydilar, xatoni aniqlaydilar va nima sababdan noto‘g‘ri yozilganini izohlaydilar.

Masalan:

– maktab – to‘g‘ri;

– maktabb – noto‘g‘ri;

– kitob – to‘g‘ri;

– kitoblar – to‘g‘ri.

Bunday mashqlar o‘quvchilarda imloviy hushyorlikni shakllantiradi.

Lug‘at ustida ishlash metodi. O‘quvchilarning yoshiga mos, imlosi murakkab yoki ko‘p xato qilinadigan so‘zlardan iborat lug‘at tuziladi. Ular so‘zlarni o‘qish, talaffuz qilish, bo‘g‘inlarga ajratish va gap tarkibida qo‘llash orqali mustahkamlaydilar.

Taqqoslash metodi. O‘quvchilarga imlosi bir-biriga yaqin so‘zlar berilib, ularning yozilishidagi farqlar tushuntiriladi. Bunda o‘quvchilarning kuzatuvchanligi va tahliliy fikrlashi rivojlanadi.

Mustaqil tekshirish metodi. Yozma ish yakunida o‘quvchilarga o‘z matnlarini qayta o‘qish, shubhali so‘zlarni aniqlash va imlo qoidalari asosida tekshirish topshiriladi. Bu usul o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.[4]

Didaktik o‘yinlar metodi. Imlo qoidalarini o‘yin orqali mustahkamlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos keladi. Masalan, “Xatoni top”, “So‘zni to‘g‘ri yoz”, “Yo‘qolgan harfni top”, “Imlo bilimdoni” kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. Mazkur metodlar o‘quvchilarning faqat xatolarini tuzatishga emas, balki kelgusida shu xatolarni takrorlamasliklariga ham yo‘naltiriladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imloviy savodxonlikni rivojlantirish maqsadida maqola doirasida besh

[4]Snow C. E., Burns M. S., Griffin P. (Eds.). Preventing Reading Difficulties in Young Children. – Washington, DC: National Academy Press, 1998.

bosqichli metodik yondashuv taklif etiladi. Ushbu yondashuv xatoni aniqlashdan boshlab, uning sababini anglash va mustaqil nazorat qilishgacha bo‘lgan jarayonni qamrab oladi.

Birinchi bosqich – diagnostik aniqlash. O‘quvchilarning yozma ishlari, diktantlari va mustaqil matnlari tahlil qilinadi. Takrorlanayotgan xatolar aniqlanadi va qayd etiladi.

Ikkinchi bosqich – sabablarni tahlil qilish. Aniqlangan xatolarning yuzaga kelish sabablari o‘rganiladi. Masalan, tovushni noto‘g‘ri farqlash, imlo qoidasini bilmaslik yoki so‘z tarkibini anglamaslik kabi omillar ajratiladi.

Uchinchi bosqich – maqsadli tuzatish. Har bir xato turiga mos mashqlar tanlanadi. O‘quvchiga qiyinchilik tug‘dirayotgan imlo qoidasi tushuntiriladi va tegishli topshiriqlar orqali mustahkamlanadi.

To‘rtinchi bosqich – amaliy mustahkamlash. O‘quvchilar yangi so‘zlar, gaplar va kichik matnlar bilan ishlaydilar. O‘rganilgan qoidalarni mustaqil yozuv jarayonida qo‘llashga o‘rgatiladi.

Beshinchi bosqich – refleksiv nazorat. O‘quvchi o‘z yozuvini qayta tekshiradi, oldingi xatolari bilan keyingi natijalarini taqqoslaydi va qaysi qoidalarni yana takrorlash zarurligini aniqlaydi. Mazkur metodik yondashuvning o‘ziga xos jihati shundaki, unda xatoni tuzatish bir martalik faoliyat sifatida emas, balki diagnostika, tahlil, mashq, mustahkamlash va nazoratning uzviy jarayoni sifatida qaraladi. O‘quvchilarda imloviy savodxonlikni mustahkamlash uchun topshiriqlar sodda mashqlardan murakkabroq yozma faoliyatga qarab bosqichma-bosqich tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Topshiriq turi	Mazmuni	Kutiladigan natija
Xatoni top	Noto‘g‘ri yozilgan so‘zlarni aniqlash	Imloviy hushyorlik
Lug‘at diktanti	Berilgan so‘zlarni to‘g‘ri yozish	So‘zlar imlosini mustahkamlash
Tushirib qoldirilgan harfni qo‘yish	So‘z tarkibidagi yetishmayotgan harfni topish	Tovush-harf munosabatini anglash
Izohli yozuv	So‘zning yozilishini qoida asosida tushuntirish	Qoidani ongli qo‘llash
Matnni tahrirlash	Xatolarni topish va matnni qayta yozish	Mustaqil nazorat
Mustaqil matn tuzish	Mavzu asosida kichik matn yaratish	Yozma nutq va imloviy savodxonlik

Masalan, “Xatoni top” topshirig‘ida o‘quvchilarga quyidagi so‘zlar beriladi:

– kitop;

– maktab;

– o‘qituvchi;

– daftar;

– muallim;

– bolalar.

O‘quvchilar noto‘g‘ri yozilgan so‘zni aniqlaydilar, uning to‘g‘ri shaklini yozadilar va tegishli izoh beradilar. Yana bir topshiriq sifatida “Imloviy kuzatuv kundaligi”ni tashkil etish mumkin. Unda har bir o‘quvchi o‘zi yo‘l qo‘ygan xatolarni, ularning to‘g‘ri shaklini va tegishli imlo qoidasini qayd etib boradi. Bu usul o‘quvchining o‘z xatolariga ongli munosabatini shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilarning imloviy savodxonligini shakllantirishda tashkilotchi, kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va nazorat qiluvchi sifatida faoliyat olib boradi. O‘qituvchi, avvalo, har bir o‘quvchining yozuv malakasini o‘rganishi, muntazam uchraydigan xatolarni aniqlashi va shunga mos topshiriqlarni tanlashi lozim. Bunda barcha o‘quvchilarga bir xil mashq berish bilan cheklanmasdan, ularning individual ehtiyojlariga mos differensial yondashuvdan foydalanish muhimdir. Masalan, ayrim o‘quvchilar tovush-harf munosabatini farqlashda qiynalsa, boshqalari qo‘shimchalarni yozishda xatoga yo‘l qo‘yishi mumkin. Birinchi guruh bilan fonetik mashqlar, ikkinchi guruh bilan esa so‘z tarkibi va grammatik shakllarga oid topshiriqlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, o‘quvchilarni xatolari uchun koyish yoki ularni boshqa o‘quvchilar bilan salbiy taqqoslashdan saqlanish kerak. Xato ta’lim jarayonidagi tahlil va rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qilinishi lozim. O‘quvchiga xatosini tushunish, uni mustaqil tuzatish va to‘g‘ri yozuv malakasini qayta mashq qilish imkonini berish samarali metodik yondashuv hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’limda imloviy savodxonlikni rivojlantirish o‘quvchilarning yozma nutq madaniyatini shakllantirish, fikrlarini savodli ifodalash va til me’yorlariga ongli munosabatda bo‘lishini ta’minlaydigan muhim pedagogik jarayondir. Imloviy xatolarni bartaraf etishda ularning tashqi ko‘rinishini aniqlash bilan cheklanmasdan, kelib chiqish sabablarini chuqur o‘rganish va har bir o‘quvchining individual o‘zlashtirish xususiyatlarini hisobga olish zarur. O‘quvchilarning yozma ishlarini muntazam tahlil qilish, takrorlanayotgan xatolarni

guruhlashtirish, maqsadli mashqlarni tanlash va o‘z-o‘zini nazorat qilishga o‘rgatish imloviy savodxonlikni rivojlantirishning muhim metodik shartlari hisoblanadi. Ayniqsa, xatolar ustida ishlash jarayonini o‘quvchining faol ishtirokiga asoslash, unga noto‘g‘ri yozilgan so‘zning sababini anglatish va to‘g‘ri shaklni mustaqil qo‘llash imkoniyatini yaratish ta’lim samaradorligini oshiradi. Imloviy savodxonlikni shakllantirishda diktant, lug‘at ishi, fonetik tahlil, taqqoslash, matnni tahrirlash va didaktik o‘yinlardan o‘zaro uyg‘un foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday metodlar o‘quvchilarning imlo qoidalarini ongli o‘zlashtirishi, yozuv jarayonida diqqatini jamlashi va o‘z faoliyatini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchining muntazam pedagogik kuzatuvi va individual yondashuvi har bir o‘quvchining savodxonlik darajasini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish imkonini beradi. Shunday qilib, boshlang‘ich ta’limda imloviy xatolarni aniqlash va bartaraf etish ishlari izchil, maqsadli va o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan holda olib borilgandagina kutilgan natijani beradi. Imloviy xatolar ustida tizimli ishlash o‘quvchilarda to‘g‘ri yozish malakasini mustahkamlash bilan bir qatorda, ularning ona tiliga hurmatini, yozma nutq madaniyatini va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qarori. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida.

2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Nosir, 2009.

3. G‘ulomov A., Qodirov M. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent.

4. Snow C. E., Burns M. S., Griffin P. (Eds.). Preventing Reading Difficulties in Young Children. – Washington, DC: National Academy Press, 1998.

5. Ehri L. C. Learning to Read Words: Theory, Findings, and Issues // Scientific Studies of Reading. – 2005. – Vol. 9, No. 2. – P. 167–188.